

MÜTEFEKKİR

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
AKSARAY UNIVERSITY JOURNAL of THE FACULTY of ISLAMIC SCIENCES

e-ISSN: 2148-8134 • cilt / volume: 12 • sayı / issue: 24 • Aralık / December 2025 • 476-494

Ahlaki Gerçekçilik Tartışması ve Mackie'nin Hata Teorisi

Burhan BAŞARSLAN*

*Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Konya/Türkiye, a.burhan.basarslan@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-9459-373X>, doi: <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1776258>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 01.09.2025

Kabul Tarihi: 14.11.2025

Yayın Tarihi: 15.12.2025

Hakem Değerlendirmesi:

Bu makale, en az iki dış hakem/çift taraflı kör hakem tarafından incelenmiştir.

Benzerlik taraması:

Bu makale iThenticate ile taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

Tarafsızlık:

Yazar, makale değerlendirme ve yayın sürecinin hiçbir aşamasına müdahil olmamış, hakemleme süreci bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınarak tamamlanmıştır.

Finansman:

Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.

Çıkar Çatışması:

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Yazar Katkı Oranı:

Çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Telif Hakkı

© Burhan BAŞARSLAN - | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Öz

Metaetik teorilerin ahlaki gerçekliğe ilişkin iddiaları çoğunlukla nesnelcilik merkezli bir sınıflandırmaya göre ele alınmaktadır. Bu sınıflamalarda öznelcilik, görecilik ve diğer nesnelci olmayan teoriler genellikle gerçekçi değer görüşüne karşıtlık içerisinde sunulur. Dolayısıyla hakim yaklaşıma göre öznelci, göreci ve diğer nesnelci olmayan teoriler nihilist veya ahlaki değerlerin varlığını bütünüyle reddeden karşıgerçekçi teoriler olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada hakim yaklaşımdan farklı olarak hata teorisi karşıgerçekçi olmayan bir bakış açısı ile ele alınmaya çalışılacaktır. Bunun için ilk olarak bazı metaetik teorilerin karşınesnelci fakat gerçekçi ahlak teorileri olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Böylece ahlaki gerçekçiliğin nesnelci olmayan yorumları örneklendirilmiş olacaktır. Araştırma; öznelci ve göreci ahlaki kuramların karşınesnelci ahlaki gerçekçi teoriler olarak sınıflandırılması mümkün müdür? sorusuna cevap arayışı niteliğindedir. Araştırma hata teorisinin ve diğer bazı metaetik teorilerin ahlaki değer iddialarına dayanarak öznelci teorileri sınıflandırmanın alternatif bir yolunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden metin içerik analizi kullanılmıştır. Birinci bölümde ahlaki gerçekçilik ve karşıgerçekçilik tartışması kısaca ele alınacaktır. İkinci bölümde ise John L. Mackie'nin hata teorisinin metaetik teoriler arasındaki konumu tartışılarak metaetik teorilerin yeni bir sınıflaması önerilecektir. Sonuç olarak çalışmada öne sürülen iddialar ve gösterilmek istenen tezler şunlardır: (i) hata teorisi ve önerilen sınıflamada yer alan diğer karşınesnelci teoriler ahlaki gerçekçiliğin temel önermeleri ile çelişmeksizin tutarlı biçimde savunulabilir. (ii) Bu türden bir yaklaşım, ahlaki nihilizmi veya ahlakın imkânsızlığını gerektirmemektedir. (iii) Nesnelci ahlaki eleştiren bazı teorilerin nihilist ya da karşıgerçekçi olarak sınıflandırılması, klasik metaetiğin nesnelciliği doğrudan gerçekçilikle özdeşleştiren anlayışının sonucudur. (iv) Metaetiğin nesnelcilik merkezli yorumunu aşmak için öznel veya göreci değerleri savunan teorilerin gerçekçilik iddialarını ortaya koymak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Metaetik, Ahlaki Gerçekçilik, Karşinesnelci Ahlaki Gerçekçilik, Ahlaki Öznelcilik.

Atıf

Başarslan, Burhan. "Ahlaki Gerçekçilik Tartışması ve Mackie'nin Hata Teorisi". *mutefekkir* 12/24 (2025), 476-494
<https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1776258>

The Moral Realism Debate And Mackie's Error Theory

Burhan BAŞARSLAN*

*Research Assistant, Selçuk University, Faculty of Theology, Konya/Türkiye, a.burhan.basarslan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9459-373X>, doi: <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1776258>

Research Article

History

Received: 01.09.2025

Accepted: 14.11.2025

Published: 15.12.2025

Referee Assessment:

This article has been reviewed by at least two external reviewers/double-blind reviewers.

Plagiarism:

This article has been scanned with iThenticate and verified to be free of plagiarism.

Ethical Statement:

This study was prepared in accordance with scientific and ethical principles.

Impartiality:

The author were not involved in any stage of the article evaluation and publication process, and the peer review process was completed in accordance with the principles of scientific impartiality.

Funding:

The author acknowledge that they did not receive any external funding to support this research.

Competing Interests:

The author declare that there is no conflict of interest.

Author Contribution Ratio:

The study was conducted by a single author.

Copyright

© Burhan BASARSLAN - | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Abstract

The claims of metaethical theories concerning moral reality are generally addressed within a classification centered on moral objectivism. In such classifications, subjectivism, relativism, and other non-objectivist theories are usually presented in opposition to realist value claims. Consequently, according to the prevailing approach, subjectivist, relativist, and other non-objectivist theories are regarded as anti-realist theories that are either nihilistic or that entirely deny the existence of moral values. In this study, contrary to the dominant approach, the error theory will be examined from a non-anti-realist perspective. To this end, it will first be demonstrated that certain metaethical theories are non-objectivist yet realist moral theories. In doing so, non-objectivist interpretations of moral realism will be exemplified. The research seeks to answer the following question: Is it possible to classify subjectivist and relativist moral theories as non-objectivist moral realist theories? The study aims to present an alternative way of classifying subjectivist theories based on the moral value claims of the error theory and some other metaethical theories. The qualitative research method of textual content analysis has been employed in the study. In the first section, the debate between moral realism and anti-realism is briefly discussed. In the second section, the position of John L. Mackie's error theory among metaethical theories is examined, and a new classification is proposed. The main claims and theses intended to be demonstrated in the study are as follows: (i) the error theory and other non-objectivist theories included in the proposed classification can be coherently defended without contradicting the fundamental propositions of moral realism; (ii) this kind of approach does not entail moral nihilism or the impossibility of morality; (iii) the classification of certain theories that criticize objective morality as nihilist or anti-realist is a consequence of the classical metaethical understanding that directly identifies objectivism with realism; and (iv) in order to transcend the objectivism-centered interpretation of metaethics, it is necessary to demonstrate the realist claims of theories that defend subjective or relative values.

Keywords: Ethics, Metaethics, Moral Realism, Non-objectivist Moral Realism, Moral Subjectivism.

Cite as

Basarslan, Burhan. "The Moral Realism Debate And Mackie's Error Theory". *mütfekkir* 12/24 (2025), 476-494 <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1776258>

Giriş

Analitik ahlak felsefesinde metaetik adı verilen yaklaşım ahlaki dil analizine odaklanmıştır. Ahlaki dilin analizi *iyi, kötü, doğru ve yanlış* gibi nitelemelerin dil içindeki kullanımlarını inceleyerek ve anlamlarını belirginleştirmeye çalışarak analize başlar. Bir şeyin *iyi, kötü, doğru* veya *yanlış* olduğunu bildiren ahlaki önermelerin ne anlama geldiği de yine bu incelemede önem arz eder. Ahlaki yargıların dilsel özellikleri, nesnel mi öznel mi oldukları, *iyi, kötü, doğru* ve *yanlış*ın hangi anlamlarda kullanıldığı cevaplanmaya çalışılır. Fakat metaetik teorilerde dilsel incelemeler teorilerin ana hedefi değildir. Örneğin metaetik teoriler arasında yer alan hata teorisi ile tanınan John Leslie Mackie'ye göre ahlaki önermelerin dilsel incelemesi -kendi teorisi açısından- sadece teoriye katkı sunacak, onun özünü oluşturmayacaktır.¹ Bu bakımdan o da diğer birçok metaetikçi gibi teorisinin temelinde yer alan ahlak epistemolojisi ve ontolojisine dair tezlerini desteklemek için bu türden analizleri kullanır. Teorisinin özünde her zaman ahlaki değerlerin nesnel olarak var olmadığı tezi yer alır. Neredeyse her metaetikçi dil incelemesi düzeyinde kalmayarak ahlaki gerçekliğe dair ana iddiasını vurgulamaya özen gösterir.

Metaetik teorilerin dil incelemesi ile ilişkisini açıklayıcı bir başka ifade de Mark Schroeder'e aittir. Schroeder'e göre metaetik teorilerin dil incelemesi ile birlikte sıklıkla kullanılmasının sebebi sadece klasikleşmiş bir alışkanlık değildir. Metaetik, dil incelemesiyle konusal olarak çokça ortaklaşır ve hatta metaetiğin en merkezî sorunu olarak ahlaki dil sorunu görülebilir.² Fakat metaetik içerisindeki dil incelemesi, tartışmaların bir kısmını kapsayarak ahlak ontolojisi, ahlak epistemolojisi ve diğer alanlardaki önemli birçok soruyla ilişki içerisindedir.³ Örneğin iyinin tanımlanabilir olduğunu düşünen metaetikçiler ile tanımlanamaz olduğunu düşünen metaetikçiler birbirlerinden keskin hatlarla ayrılırlar. İyinin tanımlanabilirliği üzerinden metaetik teorilerin bir sınıflaması dahi yapılmıştır.⁴ Dilsel bir analiz olarak görülen tanımlanabilirlik sorunu aslında olgu-değer sorunu, gerçekçilik, doğalcılık, açık soru argümanı, ahlaki doğalcılık vb. metaetiğin diğer alt alanları ile ilişkilidir. Dolayısıyla metaetikteki dilsel bir sorun epistemolojik ve ontolojik ilişkileri ile beraber ortaya konduğunda bütüncül bir teorinin genel resmi çizilebilir.

Metaetik teoriler çoğunlukla *bilişselcilik* ve *gayribilişselcilik* olarak iki karşıt sınıfta değerlendirilebilen teorilere ayrıştırılır. *Bilişselcilik* ahlaki önermelerin doğruluk veya yanlışlık değeri alabileceğini söyler. *Gayribilişselci* metaetik teoriler ise ahlaki önermelerin doğruluk veya yanlışlık değeri alamayacağını söyler.⁵ Bilişselci teoriler ahlaki önermelerin belirli şartları taşıdığına doğru veya yanlış olabileceğini savunan *doğalcı, doğaüstücü* ve *gayridoğalcı* (sezgici) teoriler ile ahlaki önermelerin yanlış olduğunu söyleyen *hata teorisi* olarak iki grupta toplanabilir. İlk grup nesnel ahlaki gerçekçiliği savunurken, ikinci grupta yer alan hata teorisi nesnel ahlaki gerçekçiliği reddeder. İlk gruptaki nesnel ahlaki gerçekçi teoriler; göreci, öznelci ve hata teorisi gibi metaetik teorilere ahlak ontolojisi noktasında *karşıgerçekçilik* ithamıyla eleştiriler sunarlar. Örneğin doğalcı bir etik penceresinden hata teorisi değerlendirildiğinde, hata teorisinin bir *karşıgerçekçi* teori olduğu sonucuna varılacaktır. Nitekim öznelciliğin, göreciliğin ve hata teorisinin en yaygın okuması bu sonucu genel bir kabul olarak içerir. Diğer taraftan bu üç teoriye metaetiğin genel perspektifinden farklı bir bakış açısı ile bakmak da mümkündür. Farklı bakış açısı öznelcilik, görecilik ve hata teorisinin birer karşınesnelci teori olduğunu karşıgerçekçi bir teori olmadığını sonuç olarak geliştirmeye imkân tanıyacaktır. Bu perspektiften bakıldığında, bir metaetik teorinin karşınesnelci iddialar taşıması, zorunlu olarak ahlaki gerçekçiliğin tümüyle reddi anlamına gelmez. *Ahlaki nesnel gerçekçilik* açısından yapılan değerlendirmeler bu türden

¹ John L. Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong* (England: Penguin Books, 1990), 17.

² Mark Schroeder, "Philosophy of Language for Metaethics", *Routledge Companion to Philosophy of Language*, ed. Gillian Russell - Delia Graff Fara (Routledge, 2011).

³ Schroeder, "Philosophy of Language for Metaethics".

⁴ Fred Feldman, *Etik Nedir?*, çev. Ferit Burak Aydar (Ankara: Fol, 2023), 29. William Frankena, *Ethics* (New Jersey: Prentice-Hall, 1973), 97.

⁵ Richard Joyce, "The Denial of Moral Knowledge", *The Routledge Handbook of Moral Epistemology*, ed. Aaron Zimmerman vd. (New York: Routledge, 2019), 294.

teorilerin tamamını *ahlaki karşıgerçekçi* teoriler olarak tanımlamak zorundadır. Birbirlerine karşı iddialara sahip olan teorilerin birlikte ele alınması baskın olan teorinin kavramlarının dil içinde daha güçlü temsil edilmesi ve otoriteleşmesi gibi riskler taşır. Metateikte bu durum nesnel gerçekçi teorilerin hakim pozisyonunun ahlak dilini de belirlemesi olarak ortaya çıkar. Ahlaki dilin nesnelci teorilerce belirlenmiş olması öznelci, göreci ve diğer bazı teorilerin gerçekçi iddialara sahip olmalarına rağmen karşıgerçekçi olarak değerlendirilmesine ve gerçekçi teorilerin nesnelcilikle bir mülazemet ilişkisinde olduğu yanılığına neden olur. Yanılıgyı tespit etmeye çalışmak için bir dil incelemesini de içeren metaetiği tekrar ele alarak metaetik dilin bir üst incelemesi yapılmalıdır. Böylesi bir inceleme James Dreier'in önerdiği gibi *metametaetik* olarak adlandırılabilir.⁶ Yukarıda ana hatlarıyla çerçevesini belirlediğimiz bir *metametaetik* araştırma, öncelikle metaetik teorilerin egemen felsefi paradigmalarda biçimlendirilmiş kavramsal dilini analize tabi tutarak başlatılabilir. Sonuç olarak da ahlaki öznelcilik ve görecilik gibi teorileri klasik gerçekçilik-karşıgerçekçilik ayrımına alternatif seçenekler getirerek veya bu ayrımları yeniden tanımlayarak ahlaki gerçekçi teoriler içerisinde değerlendirebilir. Dolayısıyla bu türden teorilerin de ahlaki gerçekçilik iddiasına tanımları itibarıyla sahip olabileceğini kabul etmek ahlaki nesnelci teorilerde dile getirilen eleştirilerin metaetiğin tamamına genişletilmeden ele alınmasını sağlayabilir ve ahlakın nesnel gerçeklikten bağımsız da düşünülebileceğini gösterebilir..

1.Ahlaki Gerçekçilik ve Ahlaki Karşıgerçekçilik

Ahlak ontolojisinde ahlaki gerçekçiliğin yaygın bir tanımı "ahlaki gerçekliğin nesnel bir şekilde insandan bağımsız olarak var olduğunu savunan teori" şeklindedir. Fakat bu tanım ahlaki gerçekçiliğin bütün türleri için değil sadece nesnel ahlaki gerçekçilik için geçerli olabilir. Nesnel ahlaki gerçekçiliğin bu tanımının aynı zamanda ahlaki gerçekçiliğin tanımı olduğunu ileri sürmek bir noktada nesnel ahlaki gerçekçilik olarak tanımladığımız şeyi ahlaki gerçekçiliğin tamamına genişletmek anlamına gelir ki bu bir tür fazla genelleme hatası (over generalization) olabilir. Ahlaki nesnelciler tarafından haklı olarak bu fazla genellenmenin ahlaki nesnellığı savunmanın zorunlu bir sonucu olduğu ifade edilecektir. Ahlaki nesnelcilik lehinde güçlü argümanlara sahip bir filozof için bu makuldür. Fakat metaetik teorilerin çeşitliliğinde yatan yeni çözümlene imkânlarının önünü kapatmamak adına yeni sınıflandırmalar önererek hâkim bakış açısını değiştirmeyi denemek de en azından bir o kadar makuldür.

Metaetik içerisinde yeni sınıflandırmalar teklif etmek -her ne kadar başka tanımlara göre yanlış olsalar da- farklı bakış açılarına veya yeni felsefi spekülasyonlara imkân tanıyabilir. Dolayısıyla, ahlaki öznelciler veya görecilerin de ahlaki gerçekçilik iddiasını nesnelci olmayan bir zeminde savunma imkânına sahip olduklarını öne sürmek, ilk etapta hâkim yaklaşımlar açısından alışılmışın dışında, hatta paradoksal bir yorum olarak görülecektir. Her ne kadar bu iddiayı güçlü bir biçimde savunmak şu aşamada mümkün görünmese de, onu desteklediği düşünülebilecek bazı açıklamaların değerlendirmeye değer olduğu söylenebilir. Bu noktada ahlaki gerçekçiliğin biri nesnelci diğeri nesnelci olmayan (göreci, öznelci vb.) olmak üzere iki karşıt pozisyondan da savunulabileceği söylenebilir. Bunun ahlakın pratik dünyasında yol açacağı değişikliğin sanıldığı kadar da korkunç olmadığı savunulabilir.⁷

Ahlaki gerçekçilik bir başka şekilde şöyle tanımlanmıştır: Ahlaki gerçekçilik, ahlaki önermeleri bir tür gerçeklikten haber veren, doğru veya yanlış olabilen inanç ifadeleri olarak gören etik teoridir.⁸ Geniş anlamıyla bütün ahlaki gerçekçilerin ahlaki bilişselciliği savunduğunu da bu tanımdan hareketle söylemek gerekir. Bilişselcilik, ahlaki ifadelerin doğru veya yanlış olabilen önermeler olduğu iddiası olarak yaygın bir şekilde kullanılır. Ahlaki gerçekçiliğin bu tanımı ve bilişselcilik iddiası öznelci, göreci ve hata teorisi gibi teorilerin dilsel ve ontolojik tezleri ile uyumludur. Fakat yukarıda ifade edildiği gibi bu uyumu görmek için hâkim metaetik dilin kavramlarının dışına çıkmak gerekmektedir. Çünkü ahlaki

⁶ James Dreier, "Mackie's Realism", *A World without Values*, ed. Richard Joyce - Simon Kirchin (Springer, 2009), 72.

⁷ Burhan Başarşlan, "Is Moore's Moral Objectivist Argument Sufficient Against Moral Relativism?", *Marifetname* 11/1 (2024), 287-306.

⁸ Russ-Shafer Landau, *Moral Realism* (USA: Oxford University Press, 2005), 17; Andrew Fisher, *Metaethics* (UK: Acumen, 2011), 6.

gerçekçiliği savunan bütün teoriler -hata teorisi dâhil- ahlaki önermelerin bir tür -öznel, nesnel, göreci, zihin bağımlı, zihin bağımsız, kurgusal veya olgusal- bir gerçeklikten haber veren doğru veya yanlış inanç ifadeleri olduğunu kabul edecektir. Önermelerin haber verdiği gerçekliğin türü değişse de önermelerin doğruluk değeri alabileceği iddiası hepsinde ortaktır.

Ek olarak söylemek gerekir ki yukarıdaki bilişselcilik tanımı da eleştirilmiştir. Bilişselciliğin ahlaki önermelerin doğruluğu üzerinden tanımlanmasının yanlış olduğunu ifade eden bir başka tanım önerisi de mevcuttur. Ahlaki önermelerin bazı durumlarda doğru veya yanlış olarak değerlendirilemeyen gri alanları ifade ettiğini söyleyen Richard Joyce'a göre ahlaki ifadelerin doğru veya yanlış olabilirliği üzerinden bilişselcilik ve gayribilişselciliğin tanımlanması uygun değildir.⁹ Joyce doğru veya yanlış olabilirlik üzerinden değil de ahlaki ifadelerin önerme olup olmadıkları üzerinden bir ayrım ortaya koyar. Bu ayrıma göre ahlaki ifadelerin tamamının doğru veya yanlış olabilmesi (truth-apt) gerekmez. Önemli olan nokta onların bir önerme içerip içermemesidir. Bütün önermelerin doğru veya yanlış olabilen cümleler olduğu yönündeki klasik önerme tanımına aykırı bir durumun söz konusu olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Fakat Joyce'un önerme tanımı da bu klasik tanımdan farklıdır. Joyce, bu bakımdan bilişselciliği; ahlaki ifadelerin önerme içerdiğini iddia eden görüş olarak tanımlar.¹⁰ Ona göre ahlaki bilişselcilik ahlaki ifadelerin önerme içerdiğini söyleyen görüşken ahlaki gayribilişselcilik ise bu ifadelerin emir veya onaylama anlamı içerdiğini dolayısıyla önerme içermediğini söyleyen görüştür. Dolayısıyla ahlaki ifadelerin önerme olup olmadığı üzerinden Joyce'un teklif ettiği bu ayrım klasik doğru veya yanlış olabilirlik üzerinden bilişselciliğin tanımlandığı ayrımdan daha kapsamlıdır.

Ahlaki gerçeklik tartışması ahlaki bilişselcilikle doğrudan ilişkilidir. Yukarıda zikredilen klasik bilişselcilik tanımı ve Joyce'un tanımı birleştirilerek bilişselciliğin şu tanımına ulaşılabilir: ahlaki gerçekliğe dair ifadelerin ahlaki önermeler olduğunu ifade etmek veya doğruluk değeri alabilir olduğunu iddia etmek ahlaki bilişselciliktir. Ahlaki bilişselcilik hem ahlaki nesnelci gerçekçilik hem de karşınesnelci gerçekçiliğin tezleri ile beraber savunulabilir.

Ahlaki gerçekçiliği savunmanın çeşitli yolları vardır. Böylesi bir savunu öncelikle ahlaki önermelerin anlamlılık ölçütünü ifade etmelidir. Bu önermelerin nesnel bir şekilde mi yoksa öznel veya göreci bir şekilde mi doğru olabileceği tartışılmalıdır. Ahlaki görecilik açısından ahlaki bir kuralın bu kuralı benimseyen bir topluma üye olan kişi nezdinde anlamlı olduğu söylenebilir. İfade ettiği anlamlar: *yaptırım, kınanma, dışlanma, uyumsuzluk* vb. topluma uygunluğun zıddı olan edimlerdir. Dolayısıyla görecilik açısından ahlaki önermelerin ahlak özneleri açısından çeşitli anlamlara sahip olduğu kolaylıkla söylenebilir. Aynı şekilde bir kişinin kendinde ahlaksızlık olarak gördüğü bir niteliği eleştirebilmesi veya bunu değiştirmek için çabalaması o kişinin bu ahlaksız niteliğin kötü olduğuna dair bir anlama sahip olduğunun göstergesidir. Hata teorisi açısından da durum aynıdır; bu tüden ifadelerin anlamsız olduğunu iddia etmek doğru değildir. Bunlar anlamlı ifadeler olmalarına rağmen sahip oldukları dil özellikleri açısından nesnellik iddiası taşır. Nesnellik iddiası bu türden önermelerin herkes için geçerli olduğu inancına yol açar. Bu inanç dışarıda bu önermelerin işaret edebileceği bir tür nesnel gerçekliğin olmaması dolayısıyla yanlıştır. Aynı şekilde bu türden önermeler de sahip oldukları nesnellik iddiası dolayısıyla yanlış olarak değerlendirilebilir.

Hata teorisi, öznelcilik ve görecilik gibi karşınesnelci teoriler ele alınırken, nesnelcilik ile çelişen iddialarının öznelcilik açısından da anlamsız olduğu düşünülmemelidir. Çünkü bu iddiaların anlamı bazen hoşlanma, tikslenme, onaylama, reddetme veya kabul etme edimleri ile ortaya çıkar ve nesnel anlamlar olmak zorunda değildir.

Sonuç olarak ahlaki gerçekçiler metaetikte baskın bir grubun temsilcisi olarak ana tanımları belirlemişlerdir. Bu bağlamda ahlaki nesnelcilik ve gerçekçilik neredeye eş anlamlı kullanılmaktadır. Fakat ahlaki önermeler gerek nesnel bir gerçekliği gerekse öznel bir gerçekliği gerekse göreci bir gerçekliği ifade etsinler iknai veya yönlendirici anlamlarının ötesinde bir ontolojik iddia taşır. Ontolojik iddianın nesnelcilik lehinde olması zorunlu değildir. Hatta Mackie'nin iddia ettiği şekliyle ahlaki

⁹ Richard Joyce, *The Myth of Morality* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 8.

¹⁰ Joyce, *The Myth of Morality*, 8.

önergeleri yanlış yapan şey onların nesnel bir ontolojiye işaret etmeleridir, bu onların başka bir ontolojiye işaret etmediği anlamına gelmez. Aynı şekilde yukarıda işaret edildiği gibi onların nesnellik açısından yanlış olması öznel veya göreci anlamlara sahip olmadığı da doğru değildir. Dolayısıyla ahlaki gerçekliğin nesnel bir şekilde var olup olmadığı sorunu üzerine eğilmek gerekmektedir. Çünkü “ahlaki değerler nesnel gerçeklikler değildir” önermesinin “ahlaki değerler yoktur” önermesi ile aynı şeyi ifade etmediğini görmek gerekir.

2.Mackie'nin Hata Teorisinin Metaetik Teoriler Arasında Sınıflandırılması Sorunu

Mackie'nin hata teorisi sık sık ahlaki karşıgerçekçilik içerisinde bilişselci bir teori olarak değerlendirilir. Hata teorisi de temelde nesnel bir ahlaki varlık türünün var olmadığını savunur. Fakat bunun öznel ahlaki değerlerin var olmadığını iddia etmek anlamına gelmediğini belirtmek gerekir. Mackie herkes için geçerli, nesnelliği yadsınamaz bir ahlaki nesnel gerçekliğin gösterilmesini imkânsız görür. Bunun yerine ahlaki gerçeklik olarak nitelenen şeyin ahlaki öznelere bağlı bir değerlendirmenin sonucu olduğunu iddia eder. Ahlaki gerçekçilik, hâkim nesnelci teoriler açısından, ontolojik nesnellik iddiası taşır. Yani ahlaki gerçekliğin var olması onun herkes için geçerli özelliklerinin olması anlamına gelir. Nesnelci metaetik teorilere örnek teşkil etmesi açısından ahlaki gerçekçiliği savunan ilahi buyruk teorisinde ahlaki gerçeklik, Tanrı'nın özellikleri veya eylemleri ile ilişkilidir.¹¹ Dolayısıyla bir eylemin doğru veya yanlış olması Tanrı'nın emretmesine veya yasaklamasına bağlıdır.¹² Doğalcılık, gayrıdoğalcılık ve doğaüstücülük gibi teoriler nesnelci bir gerçekçiliği savunurken; öznelcilik türleri de başka bir tür ahlaki gerçekçiliği savunurlar. Mackie'nin hata teorisi de bu açıdan bir öznelcilik olarak yorumlanabilir.¹³ Bu çalışmada hata teorisi öznel değer ontolojisini savunan gerçekçi bir teori olarak ele alınmaktadır. Mackie'nin dikkatli bir okumasının buna imkân tanıdığı ilgili araştırmacılarca takdir edilecektir. Kısaca şu ifade edilebilir: ahlaki olabilmek için sahip olunan bütün gerekçeler nesnel bir gerçekliğe dayanmak zorunda değildir. Buradan hareketle nesnel bir gerçekliğe dayanmayan öznel gerekçeler de ahlaki önermelerin anlamlarının ontolojik kaynağı olabilir.

Öznelcilik, görecilik ve hata teorisinin ahlaki karşıgerçekçilik başlığı altında değerlendirildiği düşünüldüğü daha önce ifade edilmişti. O halde ahlaki karşıgerçekçilik açısından ahlaki önermelerin ne anlam ifade ettiği sorusu akla gelmektedir. Ahlaki önermelerin anlamları açısından öznelcilik, görecilik ve hata teorisini ahlaki karşıgerçekçilikten ayıran noktaları görmek için bu soru cevaplanmalıdır. İlk olarak ahlaki hiççilik teorisinde olduğu gibi bu önermelerin anlamsız veya yanlış olduğu söylenebilir.¹⁴ Burada bir parantez açarak Mackie özelinde öznelciliğin bir ahlaki hiççilik türü olup olmadığı tartışmasına değinmek gerekir. Çünkü Mackie de ahlaki hiççilikte olduğu gibi bu önermelerin yanlış olduğunu savunur. Ahlaki hiççilik ile hata teorisi arasındaki fark hiççiliğin ahlaki önermelerin öznel değer anlamları dâhil olacak şekilde bütün yönlerden yanlış olduğunu iddia etmesidir. Mackie'nin hata teorisi özelinde öznelci görüşün ahlaki önermelerin yanlış olduğu iddiası üzerinden karşıgerçekçi bir pozisyonu savunduğu çoğunlukla kabul edilmiştir.¹⁵ Fakat Mackie bu önermelerin içerdikleri nesnelci iddialar bakımından bu önermelerin yanlış olduğunu savunur. Ahlaki hiççilikte olduğu gibi bütün anlamları açısından yanlış olduğu veya anlamsız olduğu sonucuna vardığını söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü Mackie öznelcilik açısından bu önermelerin yanlış olduğu hakkında bir ifadeye yer vermez. Dolayısıyla Mackie'nin teorisini zihin bağımlı öznelciliği savunan gerçekçi bir teori olarak ele almak mümkün görünmektedir.¹⁶

¹¹ Ferhat Yöney, “Ahlak Felsefesinde Teolojik İradecilik ve Bazı Eleştiriler”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 29 (2016), 112.

¹² Frankena, *Ethics*, 28.

¹³ Selim Berker, “Mackie Was Not an Error Theorist”, *Philosophical Perspectives* 33 (2019), 5-25.

¹⁴ Cemre Demirel, “Ahlaki Nihilizm Kapsamına Giren Metaetik Teoriler”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 48 (2023), 123.

¹⁵ Fisher, *Metaethics*, 43; Alexander Miller, *An Introduction to Contemporary Metaethics* (USA: Polity Press, 2003), 112; Landau, *Moral Realism*, 120.

¹⁶ Berker, “Mackie Was Not an Error Theorist”.

Ahlaki karşıgerçekçiliğe göre, ahlaki önermelerin anlamına ilişkin ikinci bir açıklama olarak – duyguculukta olduğu gibi – bu önermelerin yalnızca öznel duygusal ya da zihinsel durumları ifade eden onaylama veya kaçınma tutumlarının bir dışavurumu olduğu ileri sürülebilir.¹⁷ Duyguculuk açısından şuna dikkat etmek gerekir: Ahlaki önermelerin bu türden anlamlarının olması onların anlamsız olduğu fikri ile sıklıkla eşit tutulur. Örneğin Alfred J. Ayer kategorik etik ifadelerin birer önerme olduğunu reddederken bu türden ifadelerin doğru veya yanlış olabilecek bir anlamının olmadığını söyler.¹⁸ Ayer'e göre kategorik ahlak ifadeleri olgu önermeleri veya değerlendirenin düşünsel durumu hakkında bir önerme değildir, sadece öznel ahlaki duyguların ifadesidir.¹⁹ Ayer'e göre anlamlılığın ölçüsü doğrulanabilirlik olduğundan bu türden önermeler de doğruluğu gösterilebilir olmadığından pseudo-önermelerdir ve anlamsızdırlar.²⁰ Fakat Charles L. Stevenson ise bu işlevleri anlamlar olarak ele alır. İki duygucu görüşün temel farkı bir anlam sorunundan ve duygu-tutum kavramlarının içerikleri noktasındaki anlaşmazlıktan kaynaklanıyor gibidir. Ayer'e göre ahlaki önermeler birer duygu ifadesi iken; Stevenson'a göre tutum ifadeleridir. Fakat ikisi için de öznenin öznel inancını ifade etmez. Dolayısıyla duyguculuk, öznelcilikten veya görecilikten herhangi bir ahlaki gerçekliğe imkân tanımaması açısından ayrılır. Öznelcilik ve görecilik ahlaki gerçekçi teoriler olarak ele alınmaya müsaittir. Ahlaki karşıgerçekçi teoriler yukarıda yapılan açıklamalar bakımından duyguculuk, kural dışavurumculuğunun bazı türleri, işlevselciler ve nihilizmdir. Hata teorisi, öznelcilik, görecilik, doğalcılık, doğaüstücülük, gayrıdoğalcılık gibi teoriler ahlaki gerçeklik hakkında farklı ve hatta birbirini dışlayan iddialara sahip olsalar da ahlaki gerçekçiliği savunan teoriler arasında yer alırlar. Yukarıda vurgulandığı gibi hata teorisi öznelci ahlaki gerçekçi teoriler arasında yer alır ve ahlaki değerlerin var olmadığı tezini içermek zorunda değildir.

Hata teorisi ve ahlaki görecilik, ahlaki öznelciliğin iki özel biçimi olarak, ahlaki ifadelerin nesnel bir gerçekliğe işaret ettiğini kabul eder; ancak gerçekte böyle bir nesneliliğin var olmadığını ileri sürer. Bu ortak paydaları nedeniyle, her iki yaklaşımı ve benzeri görüşleri ahlaki nesnelciliğe karşı teoriler başlığı altında sınıflandırmayı tercih etmek makul görünmektedir. Fakat daha önce değinildiği gibi ahlaki nesnelcilik karşıtı teorilerin tamamının ahlaki nesnelciliğin iddialarını yadsımalarının ahlaki gerçekçiliği reddetmeleri anlamına gelmediğine dikkat etmek gerekir. Örneğin Gilbert Harman, göreci ahlaki değerlerin var olduğunu savunması bakımından bir ahlaki gerçekçidir.²¹ Zikri geçen teorilere “ahlaki karşınesnelci” teoriler demek uygun olacaktır. Çünkü ahlaki göreciliğin bazı türlerinde ahlaki ifadelerin anlamlarının nesnel bir doğruluğunun olmadığı iddia edilir. Buna rağmen nesnel bir ontoloji ile ilişkili olmasa da öznel durumlarla gelişen ilişkilere göre doğru veya yanlış olabilen ahlaki durumların var olabileceği ifade edilebilir.

Özetle bütün bu teoriler ahlaki ifadelerin nesnel bir anlamının olduğunu iddia eden ahlaki nesnelcilerin dışında kalan teorilerdir. Yukarıda önerilen sınıflandırmada merkeze alınan ayırım nesnelci gerçekçilik ve karşınesnelci gerçekçilik iddialarıdır. Bahsi geçen teorilerin bilişselcilik veya gayrıbilişselcilik açısından da sınıflandırılmaları mümkündür.

Metaetik teorilerin sınıflandırılması her zaman iddiaların belirlenmesi ile alakalıdır. Fakat iddialar sandığımız veya alışageldiğimiz kadar keskin sınırlarla belirlenmemektedir. Ahlaki gerçekçiliği nesnelcilikle tanımladığımızda yukarıda gerçekçilik başlığı altında ele aldığımız birçok teorinin karşıgerçekçi bir teori olduğu sonucuna varmak hatta nihilist olduğu sonucuna varmak gayet doğal görülebilir. Bu konuda Cemre Demirel tarafından bir tasnif yapılmıştır. Demirel bu türden teorileri ahlaki nihilizm altında toplamış ve örneğin Harman'ın göreciliğini de bu kategoride sınıflandırmıştır.²² Demirel, bu çalışmada gerçekçi teoriler olarak zikredilen *dışavurumculuğun*

¹⁷ Charles L. Stevenson, “The Emotive Meaning of Ethical Terms”, *Mind* 46/181 (1937), 19; Alfred J. Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu (İstanbul: Metis yayınları, 1984), 79; Resul Yüksel, “Ayer'in Emotivizm'inde Etik İfadelerin Bilişsel İmkânı”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 31 (2021), 376.

¹⁸ Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, 84.

¹⁹ Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, 84.

²⁰ Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, 13.

²¹ Gilbert Harman, “Moral Relativism Is Moral Realism”, *Philosophical Studies* 172 (2015), 855.

²² Demirel, “Ahlaki Nihilizm Kapsamına Giren Metaetik Teoriler”, 136.

(expressivism) tüm türlerini, *öznellikliği*, *görecilikliği*, *hata teorisini* ve *inşacılığı* karşıgerçekçi teoriler olarak ve bunun da ötesinde *nihilist* teoriler arasında sıralamıştır. Fakat bu teorilerin karşınesnelci gerçekçiler olarak tanımlanmasını gerektirecek güçlü örnekler vardır. Örneğin Harman'ın görecelikliği özetle ahlaki gerçekliğin var olduğunu şu şekilde savunur:

*"Ahlaki görecelik, ahlaki yargıların grameri hakkında bir iddia değil, gerçekliğe dair bir iddiadır ve ahlaki gerçekçiliğin bir türüdür. Birçok ahlak veya ahlaki ilişki alanı olduğunu ve bir şeyin doğru veya yanlış, iyi veya kötü, haklı veya haksız, erdemli veya erdemsiz olup olmadığını her zaman göreceli bir şey, durum olduğu iddiasıdır. Bir şey ancak bir ahlaki çerçevede doğru, iyi ve haklıdır, aynı şey bir başka ahlaki çerçevede yanlış, kötü ve haksız olabilir. Hiçbir şey tamamen doğru, iyi, haksız veya erdemli değildir."*²³

Harman'ın metaetik teorisi ahlaki önermelerin göreci anlamları olduğunu iddia ederek ahlaki gerçekçi bir göreceliktir. Bu bakımdan Harman'ın teorisi yukarıda bahsi geçen karşınesnelci gerçekçi teoriler arasında zikredilebilir. Nesnelciliğin tanımladığı şekliyle bu teori ele alınacak olursa her türlü görecelik veya öznellik türünde nesnel bir ontoloji reddedildiği için karşıgerçekçi olarak değerlendirilecektir. Harman'ın ahlaki görecelikliği ısrarla ahlaki gerçekçilik olarak zikretmesinin metaetik açıdan büyük bir önemi vardır. Ahlaki görecelik; ahlak olayının canlılığını ve sanıldığı kadar net çizgilerle ayrıştırılamayan ahlak durumlarının varlığını vakaya dayalı bir delil olarak öne sürer. Nitekim ahlaki bir eylemin bağlamı onun değerini belirlemede etkindir. Aynı şekilde bütünüyle veya kendinde iyi olan şeylerin belirli bağlamlarda böyle olduğu insanın yaşayan ahlak tecrübesine uygun düşer. Bu durum asla ahlak için bir tür zeminsizlik olarak görülmemelidir. İyi, kötü, doğru ve yanlış gibi değerlendirici kavramlar tıpkı örfler, öznellik beğeniler gibi dereceli veya gri anlamlara işaret edebilirler. Bir toplumun bağlam penceresinde iyi olan şey bir başka toplumun bağlam penceresinde sanıldığı kadar iyi olmayabilir. Bahsi geçen kavramları gri olarak görmek onların derecelere sahip olabileceğini kabul etmektir.

Ahlaki gerçekçilikliği savunan bir görecelik mümkün olduğu gibi bir kural dışavurumculuğu da mümkündür:

*"[Gerçekçi kural dışavurumculuğu] ahlaki inançlarımızın ve yargılarımızın ahlaki durumları temsil ettiğini ve bunların ahlaki durumlara denk düşebileceğini veya denk düşmeyeceğini, yani gerçekçiliğin temel tezini, savunurken aynı zamanda ahlaki bir iddiada bulunduğumuzda bazı bilişsel karakteristik tutum veya motivasyonel durumları ifade ettiğimizi, yani dışavurumculuğun temel bir görüşünü, de savunur."*²⁴

David Copp'un teorisi bazı kural dışavurumcuların gerçekçi olarak değerlendirilebileceğine bir örnek teşkil eder. Bu teoride ahlaki yargılar ahlaki durumların ifadeleri olabildikleri gibi bilişsel bir tutumu da ifade edebilirler. Dolayısıyla ahlaki yargılar sadece bir tür gerçeklikten haber vermez aynı zamanda bilişsel tutumların da ifadesi olabilir. Copp'a göre ahlaki önermeler toplumsal ahlaki kuralların ifadesidir. Copp ahlaki görecelikliği, kural dışavurumculuğunu ve ahlaki gerçekçilikliği birlikte ele alarak teorisini inşa eder.

Gerçekçi kural dışavurumculuğunun mümkün olması gibi inşacı bir nesnel gerçekçilik de mümkündür ve John Rawls'ın teorisi bunu savunur.²⁵ Bahsi geçen teoriler göz önüne alındığında *duyguculuk*, *öznelliklik*, *göreceliklik*, *inşacılık*, *kural dışavurumculuğu* gibi teorilerin *ahlaki hiççilik* (ahlaki nihilizm) çatısı altında toplandığını söylemek ancak *güçlü ahlaki nesnelcilik* (robust moral objectivism) adını verebileceğimiz nesnelci etkisi altında şekillenmiş hakim metaetik dil açısından bakıldığında mümkün görünmektedir. Fakat tam da bu bakış açısı bahsi geçen teorilerce eleştirilmiş ve ahlaki gerçekçiliğin farklı imkanları yoklanmıştır. Mackie'nin *hata teorisi*, Rawls'ın *inşacılığı*, Harman'ın *görecelikliği* ve Copp'un *gerçekçi kuraldışavurumculuğu* güçlü ahlaki nesnelciliğin tanımına itiraz ederek kendi karşınesnelci gerçekçi pozisyonlarını edinirler. Güçlü ahlaki nesnelcilik açısından diğer teorilerin ahlaki gerçekçi teoriler olmadığını savunmak, gayridoğalcı nesnelci gerçekçilikliği savunan ve metaetiğin kurucusu olarak anılan G. E. Moore'un yaptığı gibi, nesnelciliği gerçekçilikle eşit görme eğilimine yol

²³ Harman, "Moral Relativism Is Moral Realism", 858.

²⁴ David Copp, "Realist-Expressivism: A Neglected Option for Moral Realism", *Social Philosophy and Policy* 18/2 (2001), 1.

²⁵ Carla Bagnoli, *Ethical Constructivism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2022), 4.

açar ve görecelik veya öznelcilik üzerinden herhangi bir ahlaki gerçekçiliğin imkânının önünü kapatır.²⁶ Metaetik teorilerin ahlaki dil ile ilgili tartışma alanındaki bilişselcilik-gayribilişselcilik kutuplarının ahlak ontolojisindeki gerçekçilik-karşıgerçekçilik veya nesnelcilik-öznelcilik gibi kutuplarla birebir örtüştüğünü göstermek zor görünmektedir. Bunu destekleyen bir diğer teori ise ahlaki ifadelerin önermeler olduğunu yani doğruluk değeri alabileceğini iddia etmesine rağmen bu önermelerin yanlış olduğunu savunan hata teorisidir. Bu makalede hata teorisine yaklaşım tarzı yukarıda geçen kavram çiftleri özelindeki düşünüşün nesnelcilik yanlısı olduğu tezine dayanır. Nesnelcilik tezine dayanan kavramlar ile bu teze karşı çıkan teorileri sınıflandırmak metaetiğin bazı açıklayıcı imkanlarının önüne geçebilir. Bu imkanların başında pratik gerekçeler veya ihtiyati pratik gerekçelere dayanan rasyonel etikler gelmektedir. Harman'ın yukarıda alıntılanan pasajının son cümlesi gerçekçilik ve karşıgerçekçilik ayrımının kaldıramayacağı gri durumları içermeyen bir ahlak teorisine mecbur bırakacaktır. Oysa bir olay ve süreç olarak yaşanan, algılanan ahlak bu gri durumlardan oluşuyor olabilir.

Sonuç olarak Mackie'nin *hata teorisi*, Copp'un *gerçekçi kural dışavurumculuğu*, Rawls'ın *inşacılığı* ve Harman'ın *göreciliği karşınesnelci gerçekçi teoriler* olarak metaetik içerisinde ayrıca sınıflandırılmalıdır. Bu teorilerde ahlaki gerçekçiliğin temel tezi karşınesnelci bir yolla savunulur. Dolayısıyla metaetik teoriler tasnif edilirken *ahlaki karşınesnelci gerçekçi teoriler* arasında bu teoriler zikredilmelidir.

3.Mackie'nin Hata Teorisi

Hata teorisi, özetle, ahlaki önermelerin nesnel bir gerçeklikle örtüşmemesi nedeniyle yanlış olduğunu iddia eder. Mackie, hata teorisinin temel tezinin sadece ahlaki önermeler açısından değil dinî ve estetik önermeler açısından da geçerli bir itiraz olduğunu dile getirir.²⁷ Buna göre ahlaki ifadeler anlamlıdır; ancak nesnel ontolojik karşılıkları olmadığı için yanlıştır.²⁸ Mackie, bu ifadelerin aslında öznel tutum ve durumları yansıttığını belirtir.

Bir bilişselci olarak Mackie'ye göre ahlaki önermeler bilginin tanımı üzerinden incelendiğinde birer inanç ifadesi olarak görülebilir. Bu görüşü benimseyen bilişselciler *doğalcılar*, *ilahi buyruk teorisi* (doğaüstücülük) ve *sezgiciler* (gayridoğalcılık) olarak sınıflandırılabilir. Diğer kısımda yer alan hata teorisi ise ahlaki önermelerin bilginin üçüncü koşulunu sağladığını kabul eder. Dolayısıyla ahlaki önermeler birer inançtır fakat bilginin ikinci koşulu olan doğru olma şartını yerine getiremeyen inançlardır.²⁹

Hata teorisi argüman olarak şu şekilde ifade edilebilir:

P1) Ahlaki yargılar N iddiasına tartışılmayan bir bağlılık içerir.

P2) N iddiası yanlıştır.

P3) Eğer ahlaki yargılar tartışılmayan yanlış bir bağlılık içeriyorsa doğru değildir.

C1) Bu yüzden ahlaki yargılar doğru değildir.³⁰

Argüman ahlaki yargıların içerdikleri iddialara tartışılmayan bir bağlılık içerdiklerini öne sürmektedir. Tartışılmayan bağlılık nesnelliliğin bir diğer ifadesidir. Ahlaki bir iddianın nesnellilik iddiası taşıdığını gösteren şey onun kategorik bir ifade olmasıdır. Gerek kategorik emir gerekse kategorik önerme olsun bu türden tartışılmayan bilişsel bir bağlılık içerir.

Birinci düzey ve ikinci düzey ahlaki önermeler ayrımı yaygın bir şekilde kullandığımız sırasıyla normatif önermeler ile metaetik önermeleri birbirlerinden ayırmak için kullanılır. Örneğin "bir canlıyı ölümden kurtarmak iyidir" şeklindeki kategorik bir ahlaki önerme ele alındığında ikinci düzeyde önermeler sınıfına dahildir. Mackie'ye göre bu ayrımdaki ikinci düzeyde önermeler veya sorular sadece

²⁶ George Edward Moore, *Ethics* (USA: Oxford University Press, 2005), 50-51, 56, 61-62.

²⁷ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 15.

²⁸ Miller, *An Introduction to Contemporary Metaethics*, 12.

²⁹ Joyce, "The Denial of Moral Knowledge", 290.

³⁰ Wouter Floris Kalf, *Moral Error Theory* (Switzerland: Palgrave Macmillian, 2018), 4-5.

dilsel incelemeden ibaret değildir aynı zamanda ahlak ontolojisine de dairdir.³¹ Bu türden önermeler bir ahlaki ontolojiye tartışılmayan bir bağlılık içerir herhangi bir öznel yoruma veya gerekçeye dilbilimsel açıdan izin vermez. Böylesi yarguların içerdiği nesnellik iddiası dilbilimsel incelemede hemen ortaya çıkar. Tartışılmayan bağlılık içeren yani faili bir eylemi gerçekleştirmede zorunlu bırakan ifadeler ontolojik olarak bir nesnel gerçekliğe atıfta bulunmalarına rağmen böyle bir gerçekliğin var olmaması dolayısıyla yanlıştır. Dilbilimsel açıdan içerdikleri nesnellik, ontolojik açıdan bir nesnel gerçekliğe işaret etmedikçe yanlıştır. Peki bu nesnellik iddiasının kökeni nedir? Bu soru Mackie'nin ahlaki öznelciliğini anlamaya imkân tanır.

Mackie'nin öznelciliği savunurken bir tür duygucu teze başvurduğu söylenebilir. Nitekim *A Refutation of Morals* (1946) başlıklı makalesinde ahlaki önermelerin dayanağının nesnel gerçekler değil öznel duygu durumları veya onaylama-kaçınma tutumları olduğunu ifade ederek duyguculukla örtüşen bir tezi savunur.³² Ardından nesnel ahlaki iddiaların bu öznel durumların nesnelleştirilmesi sonucu ortaya çıktığını iddia eder.

Önceki argümanda hata teorisinin içerdiği temel iddia ahlaki yarguların yanlıştır olduğu şeklinde ifade edilmişti. Yanlıştır olmalarının sebebi ise nesnel bir ahlaki gerçekliğe işaret etme noktasındaki başarısızlığı olarak dile getirilmişti. Bu bakımdan ahlaki bir yargı ahlaki bir iddiaya dayanmak durumundadır ve doğruluk koşulunu sağlamıyorsa yanlıştır. Dolayısıyla tartışmada temel nokta ahlaki önermelerin birer ahlaki inanç veya iddia olarak bilginin ikinci koşulunu sağlayıp sağlayamadıklarıdır. Hata teorisinin temel iddiası bir tür mantık hatası olan aşırı genellemenin (error of over generalization) ahlaki yarguların nesnelliği iddia edilirken kullanılmasıdır. Mackie'nin öznel ahlaki değerlerin nesnelleştirilmesi olarak ifade ettiği bu durum onu karşıgerçekçi bir ontoloji görüşünü kabul ettiğini göstermek için yeterli görünmemektedir. Sadece Mackie'nin karşınesnelci bir durumda olduğunu gösterir. Öznel ahlaki değerlerin var olduğunu reddettiğini göstermek için yeterli değildir.

Mackie iyi ve doğru gibi kavramları kullanırken semantik açıdan sadece duyguların veya onaylamaların ifade edilmediğini dile getirir.³³ Onlarla aynı zamanda nesnel bir zorunluluğa veya bağlılığa da atıfta bulunmaktadır. Yukarıdaki argümanın mantıksal olarak sonucunun doğru olduğunu göstermek için P2: "N iddiası yanlıştır"ın doğruluğunun gösterilmesi gerekir. P2: "N iddiası yanlıştır"ın sebebi onun dilsel olarak nesnellik ifade ediyor oluşudur. Eğer ki ahlaki yargılar sadece birer öznel zihin durumu (subjective mental states) ifadesi ise P2'nin doğru olduğu gösterilemeyecektir. Çünkü öznel zihin durumlarının doğruluğu veya yanlışı nesnellik ile ilişkili olarak tartışılmayacaktır. Dolayısıyla Mackie ahlaki yarguların dilsel ve bilişsel bağlılık açısından nesnellik iddiası içerdiklerini göstermeye çalışır. Ardından bu ifadelerin aslında öznel yarguların nesnelleştirilmesi yoluyla elde edildiğini iddia ederek hata teorisinin temel argümanını tamamlamış olur. Nesnel bir şekilde bağlılık içeren ve nesnellik iddiası taşıyan ahlaki yargılar yanlıştır çünkü onlar öznel değerlere ilişkin yarguların nesnelleştirilmiş halidir.

Bir diğer argümandan hareketle P2'nin nasıl temellendirildiğine bakılabilir:

R1) Gerekir, ödev, doğru, iyi ve kötü gibi nitelemeler nesnellik iddiası taşır.

R2) Ancak bu ifadelerin nesnelliğini gösterecek bir olgu durumuna dünyada rastlanmaz.

C4) Gerekir, ödev, doğru, iyi ve kötü nitelemeleri nesnel bir gerçekliğin ifadeleri değildir.³⁴

P2) Dolayısıyla N yanlıştır (P2 doğrudur.)

³¹ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 19. Mackie bunlardan birinci düzeyde etik sorular ve ikinci düzeyde etik sorular olarak bahseder. Bu şekilde bir kullanım Moore'dan beri kullanılagelen "neler iyidir?" sorusu ile "iyi nedir?" Sorularının sırasıyla birinci düzey ve ikinci düzey olarak adlandırılmaları ile ilgilidir. Bu soruların önerme versiyonundaki muhtemel cevapları da birinci düzeyde önermeler ve ikinci düzeyde önermeler olarak adlandırılır. Örneğin "hırsızlık kötüdür" veya "hırsızlık yapılmamalıdır" gibi önermeler birinci düzeyde normatif önermeler iken "iyi, tanımlanamaz bir nitelik" önermesi ikinci düzeyde bir önermedir.

³² John L. Mackie, "A Refutation of Morals", *Australasian Journal of Psychology and Philosophy* 24/1-2 (1946), 90.

³³ Mackie, "A Refutation of Morals", 80.

³⁴ Mackie, "A Refutation of Morals", 90.

Bu ara argümanda öznel bir iddiaya nesnellik atfetmenin hata olduğundan hareketle P2: "N iddiası yanlıştır." ifadesi desteklenir. Ara argüman nesnelleştirme hatasına vurgu yapmaktadır dolayısıyla ahlaki iddiaların bilginin ikinci koşulunu sağlamadığını göstermeye çalışır. Ana argüman ise ontolojik ve bilişsel iddiaları birbirine bağlar.

Hata teorisi bu argümanlar bağlamında ilki bilişsel ikincisi ontolojik olmak üzere iki temel iddiaya sahiptir. Bilişsel iddia ahlaki yargıların doğruluk koşulunu sağlamadığıdır. Ontolojik iddia ise *nesnel ahlaki gerçekliğin* olgusal olarak var olmadığıdır.³⁵ İki temel iddia, "ahlaki gerçekliğin nesnel bir şekilde var olmaması nedeniyle ahlaki önermeler doğruluk koşulunu sağlamayan yanlı önermelerdir" şeklinde birleştirilebilir. Bilişsel iddiayı dilsel analize dayandıran Mackie ahlaki önermelerin kategorik emir olduğunu ifade eder.³⁶ Her ne kadar Mackie aslında ahlaki inançların duygusal ifadeler olduğunu söylese de dil ve mantık açısından ahlaki inançların kategorik emir olduğunu tespit eder. Bu, Mackie açısından bir tezat değil bilakis hata teorisini meydana getiren noktadır.

Bu iddiasını Mackie şu şekilde dile getirir:

"Ahlaki terimler nesnel nitelikler anlamına gelir onları kullanan herkes nesnel ahlaki gerçeklere inandığı için kullanır. Fakat eğer gündelik dilin kaoramları kendilerinde hatalar ve karışıklıklar içeriyorsa bu terimler bütünüyle yanlışı olmadan kullanılamaz... biz ahlaki terimleri kullanırken bizden bağımsız nitelikler olarak var olduklarını düşünerek kendi hislerimizi nesnelleştiriyoruz. Örneğin bir bitkiye bakalım; mantar, mantardan tiksindiriz, fakat bu hissi ifade etmek yerine yarı ahlaki bir iğrençlik niteliğini yakıştırırız... bu niteliği fizikî [açıdan bakan] bir bilim insanı bulamaz."³⁷

Alıntı Hume'un olgu-değer sorununa işaret ettiği satırlarını hatırlatmaktadır.³⁸ Mackie de ahlaki yargıların doğal olmayan nitelikleri ifade ettiğini fakat bu niteliklerin gerçekte dışsal olarak var olmadığını söyler. Böylece ahlaki yargıların öznel zeminine işaret eder. Ona göre ahlaki yargılar toplumlardan devralınmış ve şekilsel olarak evrenselleştirilebilir olan onaylardan kaynaklanıyor gibidir.³⁹ Fakat buna rağmen ahlaki yargılar sadece birer onaylama ifadesi değil aynı zamanda yönlendirme, ikna etme vb. nesnelleştirilebilir normatif bir anlamı da ifade eder. Buradan hareketle Mackie, Stevensoncu duyguculuğa ilave olarak bu tür yargıları nesnelleştirme eğiliminde olduğumuzu eklemektedir.

Mackie'nin ahlaki önermelerin doğruluk değeri alabilecek bir yapıda olduğunu söylemesi bilişselci tezin net bir ifadesidir. Fakat Mackie bu doğrulamayı sağlayacak herhangi bir nesnel gerçekliğin var olmadığını söylemektedir ve bu da bazı araştırmacılara göre karşıgerçekçilik tezinin ifadesidir.⁴⁰ Her ne kadar karşıgerçekçilik olarak yorumlansa da hata teorisinin ana iddiaları öznel bir ontoloji ile birlikte düşünüldüğünde ahlaki gerçekçiliğin iddiaları ile tutarlı bir şekilde savunulabilir.

Hata teorisi özetle öznel bir değer ontolojisine dayanır. Öznel değer ontolojisi duyguların, tutumların, hoşlanmaların vb. mental durumların sonucu olarak meydana gelir. Öznel değer ontolojisinin dildeki ifadesi olarak ahlaki yargı ise nesnel bir gerçekliğe anlamsal olarak işaret eder. Ahlaki yargıda bulunan öznel de bu yargılara nesnel bir bağlılık içindedirler. Fakat dilsel özelliği nedeniyle nesnel bir gerçekliğe işaret eden ve öznelin bilişsel olarak kesin bir bağlılık geliştirdiği bu önermeler dünyada var olan herhangi bir nesnel gerçeklikle örtüşmez. Dolayısıyla ahlaki önermeler nesnel gerçeklikle örtüşmediği için yanlıştır.

3.1. Mackie'nin Ahlaki Öznelciliği ve Değer Görüşü

Mackie ahlaki değerlerin varlığı konusunda bir tür şüpheciliği benimsediğini söyler.⁴¹ İki tür ahlaki şüphecilikten bahseden Mackie ilk olarak ahlaki değerlerden şüphe ederek eylem yönünden

³⁵ Miller, *An Introduction to Contemporary Metaethics*, 112.

³⁶ Miller, *An Introduction to Contemporary Metaethics*, 116.

³⁷ Mackie, "A Refutation of Morals", 81.

³⁸ David Hume, *A Treatise of Human Nature* (Oxford: Clarendon Press, 1888), 468-469.

³⁹ Mackie, "A Refutation of Morals", 82.

⁴⁰ Miller, *An Introduction to Contemporary Metaethics*, 116.

⁴¹ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 16.

ahlaki değerlere uygun bir doğrultuda hareket eden kişiyi örnek verir. İkinci olarak ise bütün bu şüphecilğe rağmen böyle bir aksiyonda bulunmayan kişiyi zikreder.⁴² Ona göre ikinci tür şüphecilik teorik bir incelemedir ve doğrudan ahlaki olarak nitelenen şeylerin varlığına ve bilgisine odaklanmıştır. Bu türden bir ahlaki şüphecilik metaetik bir araştırmadır ve ikinci düzeyde yer alan ahlaki önermelerle ilgilenir.

Mackie'nin şüphecilği tanımlama biçimi tam olarak onun öznelciliği ile ilişkilidir. Bu bakımdan Mackie'nin tam bir ahlaki şüphecilği benimsediğini iddia etmek zor görünmektedir. Fakat onun için ahlaki nesnel değerlerin varlığını reddeden negatif bir şüphecilikten söz etmek daha doğru olacaktır. Ahlaki değerlerin tamamı için negatif bir şüphecilikten söz etmez. Mackie'nin *Ethics*'ten sonraki eserlerinde şüphecilği ifade etmeyi bıraktığı da görülmektedir.⁴³ Bu bakımdan Mackie'nin kendini daha sık sık ahlaki öznelcilik ile özdeşleştirdiğini söylemek gerekir.⁴⁴ Gerek karşı nesnelciliğe yaptığı vurgu gerekse ahlaki önermelerin öznel anlamları üzerinde fazlaca durması onun şüphecilğinin nesnel değerler alanına yöneldiğini gösterir.

Mackie ahlaki öznelciliğin, bir tür ahlaki şüphecilği gerektirdiğini fakat tersinin doğru olmadığını söyler. Yine bu iki teorinin birbiri yerine kullanımının geniş anlamda mümkün olduğunu ifade eder.⁴⁵ Mackie'nin ahlaki şüphecilği nesnel ahlaki değerler ile evrensel ahlaki değerlerin özdeş olmadığı görüşüne dayanır. Nesnel değerlerin olmaması öznelarası evrensel değerlendirmelerin önünde bir engel teşkil etmez.⁴⁶ Bu bakımdan Mackie'nin şüphecilği sadece nesnel ahlaki değerler söz konusu olduğunda geçerlidir. Öznel ahlaki değerler için aynı şeyi söylemek yanlış olur. Nitekim değerlerde uzlaşma ve evrenselleştirilebilirlik açısından öznel ahlaki değerlerin varlığını yadsımak pek mümkün görünmemektedir. Ancak bu değerlerin ahlaki nitelikte olup olmadığı tartışma konusudur. Dolayısıyla tekrar ifade etmek gerekirse, Mackie'nin hata teorisi karşınesnelci bir teori olmasına rağmen karşıgerçekçi bir teori değildir.

Ahlaki değerlerin birçok insan tarafından öznel bir şekilde benimsenmiş olmaları ve hatta onların evrensel değerler olarak algılanmaları veya öyle sanılmaları hata teorisinin dayandığı objektifleştirme/nesnelleştirme hatası açısından bir sorun teşkil etmemektedir. Çünkü hata teorisinin ontolojik iddiası gerçekliğin bu türden nesnel iddialara yol açacak şeylere veya niteliklere sahip olmadığını söylemektedir.

Mackie'nin iddiası kategorik emir veya koşulsuz buyruk olarak Kant'ın ifade ettiği türden nesnel bir emir veya değer var olmadığıdır. Bu türden değerler veya emirler doğrudan bir eyleme yönlendirirler ve failin kendi istek ve amaçlarıyla tutarlı olmak zorunda değildir.⁴⁷ Mackie'nin değer görüşü doğrudan nesnel değerlerin reddedilmesine dayanır. Değerin öznel yapısına dikkat çekerek evrensel olduğu iddia edilen değerlerin evrenselliklerinin dayanağı olabilecek herhangi bir nesnel gerçeklikten söz edemeyeceğimizi söylemeye çalışır. Bunların evrenselleştirilebilir olmaları veya o şekilde öznel tarafından kabul edilmeleri nesnel bir ahlaki gerçekliğin var olduğu anlamına gelmemektedir.

Mackie'nin öznelci olduğu tezini destekler nitelikte bir alıntı onun görüşünü daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir:

"Nesnel değerlerin reddedilmesi aşırı duygusal bir tepkiye, hayatın amacını kaybettiği bir hiçlik hissine yol açabilir. Tabii ki bu böyle değildir. Nesnel değerlerin yokluğu bir şeyleri elde etmeyi bırakmak ve öznel ilgileri terk etmek için iyi bir sebep değildir. Fakat nesnel değerleri kaldırıp atmak geçici olarak öznel ilgilerde ve amaç hissinde azalmaya sebep olabilir. Bu tepkinin meydana geldiği kişilerin kendi [öznel] ilgi ve amaçlarını nesnelleştirme eğiliminde olduklarının ve bunlara dışsal hayali bir otorite verdiklerinin bir kanıtıdır. Bir

⁴² Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 16.

⁴³ Berker, "Mackie Was Not an Error Theorist", 14.

⁴⁴ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 17-18.

⁴⁵ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 18.

⁴⁶ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 22.

⁴⁷ Mackie, "A Refutation of Morals", 29.

nesnellik iddiası onların kendi öznel ilgi ve amaçları ile güçlü bir şekilde ilgilidir, ilkinin bunalıma girmesi ikincisinin de zarar görmesidir"⁴⁸

Alıntıdan anlaşılacağı üzere nesnel değerlerin olmadığını savunmak zorunlu olarak ahlaki nihilizmi gerektirmemektedir. Öznel amaçlar ve ilgiler nesnel değerlerin olumsuzlanmasına karşın sahip oldukları öznel değeri -zarar görsele de- korurlar. Mackie'nin ahlaki öznelciliği ve ahlaki şüpheciliği bu bakımdan ahlaki hiççilik ile karıştırılmamalıdır. Ahlaki hiççiliğin temel tezi olarak ahlaki değerlerin bütünüyle var olmadığını Mackie asla iddia etmemektedir.⁴⁹ O yalnızca nesnel ahlaki değerlerin var olmadığını savunmuştur. Fakat nesnel değerlere olan inancın bir yanlığı olduğunun anlaşılması sonucunda öznel ilgiler, değerler ve hatta gerekçeler de zarar görebilir. Nesnel ahlaki değerlerin yapısının deşifre olması kişide öznel gerekçelerin sarsılmasına kolayca yol açabilir. Sarsılan öznel değerlerin ahlaklı olmak için güçlü gerekçeler olabileceği ihtimalini her zaman saklı tutmakta fayda görünmektedir. Ahlaki özne nesnel değerlerin yıkımını öznel gerekçelerin dayanağı olan öznel değerlerle pek tabii telafi edebilir. Nesnel değerlerin olmadığını ispatlanmış bir gerçek olduğu bir an olsun varsayıldığında öznel ilgi ve değerlerin hala ahlaklı olmak için güçlü gerekçeler sunabileceği görülebilir. Hata teorisinin ahlaki nesnelciliğin yapıbozumunda vardığı sonuç öznel ilgiler ve değerler nesnelleştirilerek ahlaki nesnel gerçeklik düşüncesinin elde edildiğidir. Nesnel ahlaki gerçekliğin var olmadığını düşünülmesi zorunlu bir şekilde öznel değerleri ortadan kaldırmaz. Bunun zorunlu olmadığı ve hatta geçici bir şey olduğu söylenirken öznel değerlerin var olduğu ve onlar üzerine odaklanılarak bu sarsıntıının atlatılabileceği söylenebilir.

3.2.Nesnelleştirme ve Ahlaki Yargılar

Ahlaki yargıların iki düzeyi olduğu hatırlandığında iki türden ahlak incelemesinden bahsedilmektedir. Birinci düzey, ahlaki ifadelerin emir, talep, istek vb. kiplerdeki formlarına yönelmiştir. İkinci düzeydeyse ise haberi veya betimleyici bir dil kullanılır ve yargılar bu formda verilir. Kullanılan -meli, -malı, doğru, iyi, gerekir vb. bütün ifadeler normatif karakterleri dolayısıyla nesnelleştirilebilir. Dolayısıyla bir ahlak incelemesi bu ifadelerin altında yatan nesnelleştirilebilirliği kabul etmek zorundadır.⁵⁰ İkinci düzeydeki yargıların yapısı zaten bir önermeye sahip olduklarından nesnelleştirilebilir niteliktedir. Birinci düzeydeki inşai ifadeler kolaylıkla ikinci düzeye taşınabilir:

E1: Yalan söylememelisin.

E2: Yalan söylemek kötüdür.

E2 kategorik bir önermedir. E1 ise istek kipindedir. Mackie bu iki türde ifadenin de aslında nesnelleştirilebilen öznel ifadeler olduğunu söylemek ister. İki türdeki ifade de herkes için geçerli nesnel bir anlamı dilsel özellik olarak taşır.

Ahlaki yargıların iki düzeyde incelenmesi gerektiğini ifade ederken Mackie ilk düzeyin dilsel ikinci düzeyin ise olgusal olduğunu söyler. Dilsel düzeyde ahlaki yargılar nesnellik iddiası taşır. Olgusal düzeyde bu yargılar bir nesnelliğe işaret eder, fakat böyle bir nesnellik dış dünyada yoktur. Mackie ahlaki yargıların dilsel incelenmesinde yargıların nesnel, kural koyucu ve sadece kendileri için olduklarının gözden kaçırılmaması gerektiğini söyler.⁵¹ Ona göre bunlar ahlaki yargıların özellikleridir. Ahlaki yargılar birinci düzeyde normatif karaktere sahiptir; nesnel, kural koyucu ve kendisi için vardır. Fakat ahlak incelemesinin ikinci düzeyinde yani dilsel düzeyin ötesi olan olgusal düzeyde bu yargılar herhangi bir nesnel gerçekliğe işaret etmezler. Ahlaki yargıların bu iki düzeyi birbirinden ayırır ve ahlaki nesnellik açısından farklı sonuçlar verir. Birinci düzeyde bir dil incelemesinden hareketle ahlaki yargıların nesnellik içerdiğini söylemek gayet doğaldır. Fakat Mackie, ikinci düzeye gelindiğinde ise

⁴⁸ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 34.

⁴⁹ Berker, "Mackie Was Not an Error Theorist", 6.

⁵⁰ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 35.

⁵¹ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 35.

bunun ancak bir nesnelleştirme hatası ile açıklanabileceğini düşünmektedir.⁵² Çünkü bu ifadelerin karşılık geldiği bir nesnel varlık alanı ile dünyada karşılaşmamaktadır.

Mackie Hume'un "Zihin kendisini dış nesnelere yayma eğilimindedir."⁵³ sözünü alıntıylaarak duyguların ve ahlaki tutumların nesnelere dair nesnel niteliklermiş gibi görülme eğiliminde olduğunu ifade eder.⁵⁴ Tutumların veya düşüncelerin nesnelere yayılması ya da nesnel olarak düşünülmesi farklı yollarla gerçekleşir. Bunlardan ilki ahlak bağlamında iyi kavramının nesnenin bir tür niteliği olarak kullanılmasından ileri gelir. İyi kavramı arzu ile ilişkili olarak tanımlandığında bir şeyin arzulanabilir olması ile onun nesnel bir değere sahip olduğu birbirine kolayca karıştırılabilir.⁵⁵ Bir şeyin arzu edilebilir bir niteliğe sahip olması onun nesnel bir değere sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Bilakis öznel bir değere sahiptir.

Diğer bir nesnelleştirme ise koşullu emirler ile kategorik emirler arasındaki geçişe dayanır. Koşullu emirlerin bir kişi tarafından istenilen versiyonları, "Toplum bu şekilde davranmanı ister." gibi, yalnızca hitap edilen faile değil diğer failere de genişletilebilir. Bunun sebebi toplum tarafından dayatılan koşullu emirlerin herkes için geçerli olmasından ötürüdür. Dolayısıyla koşullu emirlerin -meli, -malı vb. kipleri bu türden nesnelleştirmelere dayanır.⁵⁶ Nesnelleştirmenin diğer bir türü de ahlak yasalarının tanrısal veya politik bir üst otoriteden kaynaklanıyor olduğu inancıdır.⁵⁷

Genel olarak nesnelleştirme Mackie'nin teorisinde önemli bir yer tutar. Gerçekten de ahlaki dilin iknai işlevi düşünüldüğünde bazen öznel görüşlerin evrenselleştirilmesi için onlara ikna edici gerekçeler bulduğumuzu görüyoruz. Örneğin "Kürtaj yaptırmak kötüdür." ifadesini nesnelleştirmek için gerekçelere ihtiyaç duyarız. "Kürtaj yaptırmak kötüdür." Önermesini gerekçelendiren bir çıkarım şöyle oluşturulabilir:

Kürtaj= tanım: Embriyoyu doğal yaşam akışından kopararak yaşamasına mani olmak, öldürmek.

K1- Bir insanı öldürmek kötüdür.

K2- Embriyo da bir insandır.

CK- Bu yüzden embriyoyu öldürmek kötüdür.

Bu tasım geçerlidir. Fakat sonucun doğruluğunun gösterilmesi için öncüllerin doğru olması gerekir. İlk öncül ve ikinci öncülün doğruluğu ahlak felsefesinde çokça tartışılmıştır. İlk öncülün yanlış olduğu durumlar kolaylıkla gösterilebilir. Örneğin sürekli acı çekecek ve doğduktan sonra kısa bir zamanda ölecek olan bir embriyo için ilk öncülün doğruluğu birçok etikçi açısından sorgulanmaya açıktır. Bazı faydacı teorilere göre bu durumda olan bir fetüsü kürtaj ile aldırma daha iyidir.⁵⁸

Mackie'nin sadece doğalcı teorilere itiraz ederek ahlaki önermeleri doğal nitelikler olarak ele alan yaklaşımların hataya düştüğünü savunduğunu söylemek zordur. Mackie doğalcılığı, sezgiciliği ve ilahi buyruk teorisini de nesnellik iddiaları dolayısıyla hataya düşmekle itham eder. Mackie'nin kendisini öznelci olarak ısrarla tanımlamasının sebebi bu üç nesnel gerçekçiliği savunan teoriye aynı düzeyde karşı çıkmasından ileri gelir. Çünkü onun için ahlaki değerler öznel ve doğaldır veya doğaüstü değildir.

Mackie'nin öznelci değer anlayışı onun nesnelci değerleri eleştirisi ile tutarlıdır. Fakat Mackie'nin doğalcı ve sezgici etiklere itiraz ederken teolojik nesnelci bir etiğin savunulmasının mümkün olduğunu ifade ettiğini görüyoruz.⁵⁹ İfadelerinin bir tür metafizik etiğe imkan olarak okunabileceğini kabul etmekle birlikte Mackie'nin teizmin savunulamayacağını düşündüğü göz önünde tutularak bu türden bir etiğin imkanını canlı bir itiraz olarak değerlendirmemek gerekir.⁶⁰

⁵² Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 35.

⁵³ Hume, *A Treatise of Human Nature*, 167.

⁵⁴ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 42.

⁵⁵ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 43.

⁵⁶ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 44.

⁵⁷ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 45.

⁵⁸ Peter Singer, *Pratik Etik*, çev. Nedim Çatlı (İstanbul: İthaki, 2015), 247.

⁵⁹ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 48.

⁶⁰ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 48.

3.3. Anlaşmazlık Argümanı ve Tuhaflik Argümanı

Daha önce bahsedildiği üzere Mackie nesnelci ahlaki gerçekçiliğe karşı ahlaki şüpheciliği ve öznelciliği kabul eder. Fakat bu şüphecilik negatif bir şüpheciliktir. Neyin var olduğunu savunan pozitif bir pozisyon değildir. Neyin var olmadığını savunan negatif bir pozisyonudur.⁶¹ Mackie ahlaki nesnel değerlerin olmadığını göstermeyi amaçlar ve yer yer bunu şüphecilik yer yer ise öznelcilik olarak tanımlar. Bunun sonucu olarak Mackie nesnel ahlaki değerlerin olmadığına dair açıklamayı şüphecinin geliştirmesi gerektiğini iddia eder. Mackie şüpheciliği ontolojik bir tez olarak ahlaki nesnel değerlerin var olmadığını savunan bir pozisyon olarak tanımlar.⁶² Bu bağlamda ahlaki şüpheciliği destekleyen iki argümana yer verir. Bu argümanların ahlaki nesnel değerlerin var olduğu iddiasına karşıt argümanlardır. Ahlaki öznel değerlerin var olduğu hakkında bir iddia değildir.

Argümanlardan ilki olan anlaşmazlık argümanı (argument from disagreement) şu şekilde formüle edilebilir:

G1) Ahlaki kurallar yaşama biçimlerini yansıtır.⁶³

G2) Yaşama biçimleri toplumdan topluma, zamandan zamana değişir.

CG3) Ahlaki kurallar toplumdan topluma, zamandan zamana değişiklik göstermektedir.

Mackie, anlaşmazlık argümanı bağlamında ahlaki anlaşmazlıkların bilimsel anlaşmazlıklardan daha güçlü olduğunu, bilimsel anlaşmazlıkların prensipte çözülebilir fakat ahlaki anlaşmazlıkların çözülemez olduğunu ifade eder.⁶⁴ Bu anlaşmazlıklar gerçekten de bazı nesnelcilerin ifade ettiği gibi aynı ilkelerin farklı uygulamaları olarak görülemezler.⁶⁵ Dolayısıyla ahlaki nesnellik iddiasına en büyük itirazlardan biri farklı zaman ve toplumlarda farklı ahlaki değerlerin bir anlaşmazlık içinde görünebilmesidir. Bu sorun nesnelci iddialar ile çözülemez.

Mackie'ye göre görecilik argümanının güçlü yönü ahlaki çatışmaları veya farklı toplumsal kodları nesnel bir gerçekliğin farklı yorumları olarak değil, farklı yaşama biçimleri olarak görmesinden ileri gelir.⁶⁶ Argümanın bu formu ahlaki yaşama biçimlerinin bir ifadesi olarak ahlaki önermeleri ele alır. Mackie'nin görecilik argümanı olarak zikrettiği anlaşmazlık argümanını destekler nitelikteki verilerin gözleme dayanması argümanı güçlü kılmaktadır. Ahlaki kuralların toplumu düzenlediği ve toplum içindeki bireylerin de bu kurallara aktif katıldıkları için öğrenme yoluyla ahlaki normları edindikleri görülür.

Ahlaki anlaşmazlık argümanının bir diğer formülasyonu ise şu şekildedir:

X toplumunun bir ferdi tarafından sergilenen bir A eylemi ancak ve ancak X'in temel ahlaki kurallarınca yasaklanmışsa yanlıştır.⁶⁷

Bu önerme bir yandan kuralların toplumlara bağlı olduğunu ifade ederken öte yandan ahlak önermelerinin geçerliliğinin ancak bir toplumun onayına bağlı olduğunu söyler. Toplumun ahlaki kodlarının temel inanç olarak alındığı bir ahlaki çıkarım yoluyla ahlaki bir önermenin, tutarlı bir şekilde doğruluğu veya yanlışlığı hakkında iddiada bulunulabilir.

Anlaşmazlık argümanının ardından nesnel ahlaki ilkeler eğer varsa bunların bilgisinin ne yolla elde edileceğini tartışmaya açmak gerekir. Bu görüşü öznelciliğin lehinde bir argümana dönüştürmek mümkündür. Mackie'nin tuhaflik argümanı (argument from queerness) olarak ifade ettiği bu argüman ahlaki nesnellik iddiaları eğer gerçekse ahlaki nesnel gerçekliğin bilinme yolunun sıra dışı olması gerektiğini ifade eder. Tuhaflik argümanının epistemolojik versiyonu kısaca şöyledir:

⁶¹ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 17.

⁶² Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 18.

⁶³ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 37.

⁶⁴ David O. Brink, "Moral realism and the sceptical arguments from disagreement and queerness", *Australasian Journal of Philosophy* 62/2 (01 Haziran 1984), 115; Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 36.

⁶⁵ Brink, "Moral realism and the sceptical arguments from disagreement and queerness", 116.

⁶⁶ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 37.

⁶⁷ Mark Timmons, *Moral Theory An Introduction* (UK: Rowman & Littlefield Publishers, 2013), 44.

T1: Eğer ki nesnel ahlaki varlıklar varsa bunlar evrendeki varlıklardan tamamıyla farklı türde tuhaf şeyler olacaktır.⁶⁸

T2: Tuhaf şeyler sıradan bilgi edinme yetileri ile bilinebilen şeyler değildir.

CT3: Bu yüzden ahlaki varlıklar sıradan bilgi edinme yetileri ile bilinebilen şeyler değildir.

Argüman ahlaki önermelerin eğer ki sıradan bilgi edinme yoluyla bilinmeyeceklerse ya bir tür sezgiyle ya da farklı bir bilme yoluyla bilinmesi gerektiğini ima eder. Fakat bu yolla bilinebilen bir şey doğrulanabilir ve iletilebilir olmadığı için tuhaf olacaktır. Tuhaflık argümanı Mackie'ye göre nesnel ahlak ontolojisini savunan her teorisyenin sezgici bir açıklamayla cevaplamak zorunda olduğu bir sorunu ortaya koyar. Nitekim birçok nesnelci görüş ahlaki bilginin kaynağı üzerine açıklama geliştirmekle uğraşırken sezgi, pratik bilgelik, ahlaki duygu, ahlaki algı vb. ahlaka özgü yetilere atıfta bulunur. Fakat bu açıklamalar da Mackie'ye göre asla tatmin edici değildir. Sezgi, pratik bilgelik, ahlaki duygu, ahlaki algı vb. yetilerle geliştirilen epistemolojilere kıyasla; amprik veya alışıldık bilme yollarımıza dayanan açıklamaların daha güvenilir olma ihtimali yüksektir.⁶⁹

Tuhaflık argümanı temelde ontolojik karşınesnelcilik tezine dayanır ve ahlaki varlıkların nesnel olduğu iddiasının ancak tuhaf bir şeye veya niteliğe başvurularak açıklanabileceğini söyler. Çünkü bu şeyler alışıldık veya bilindik türden şeyler veya nitelikler değildir ve sahip olduğumuz yetilerimizin ötesinde tuhaf bir yetiyle bilinmeleri gerekir. Nitekim çoğu nesnelci Mackie'ye göre sezgi gibi bu türden tuhaf bilme yetilerine başvurmak zorundadır.⁷⁰

Az önce zikredilen *epistemolojik tuhaflık argümanı* aslında Mackie'nin *ontolojik tuhaflık argümanı*na dayanır:

*"Eğer ki ahlaki nesnel değerler varsa bunlar çok tuhaf nitelikler, şeyler veya ilişkiler olmalıdır, bunlar evrendeki diğer nitelik, şey veya ilişkilerden tamamen farklıdır."*⁷¹

Tuhaflık argümanında Mackie için önemli olan kısım ahlaki önermelerin sahip olduğu normatif içerimdir. Ahlaki dil içerisinde otorite veya kural koyma işlevi diğer türden ahlaki gerçekliklerden yalıtılmış değildir.⁷² Ahlaki dilin sahip olduğu bu özellik ahlaki önermelerin nesnel buyurucu ve kategorik emirlerin anlamalarını içermesinden ileri gelir.

Mackie'nin öncelikle Kant'ın kategorik emirlerini ahlaki kuralları tanımlarken kullanması tuhaflık argümanı açısından önemlidir. Eğer herkes ve her toplum için geçerli emirler varsa bu emirlerden kural koyucu işlev ancak bir nesnel gerçekliğin gösterilmesiyle türetilir. Kant bunu özünde bulunan ahlak yasası aracılığıyla yapar. Temelde bu yasa empatinin ahlaki olaylar özelinde işletimine dayandırır. Yasa tasarımı ancak evrensellik idesi ile ortaya çıkabilir. Çünkü yasalar evrenseldir. Öyleyse Kant'ın yasası araçsallaştırılamayan kendinde amaç olan ve düşünen doğanın evrenselleştirilebilen öznel doğasından kaynaklanır. Öznenin dışında var olan bir gerçeklikten değil. Yani yasa a priori insan doğasından kaynaklanır ve akılda bulunur.⁷³ Kant'ın ahlak maksimi, evrenselleştirilebilirlik ve düşünen özne arasındaki irtibatı göz önüne alındığında hata teorisi gibi öznelci bir teori ile benzerlik kurulması mümkün görünmektedir. Nitekim John Rawls'un Kantçı inşacılığı ile hata teorisinin birlikte düşünülmesinin mümkün olduğu ifade edilebilir.

Temelde a priori ahlaki bir kuralın veya temelin kabul edilmesi durumunda ancak ahlaki nesnellik mümkündür. Kant bu ilkeyi düşünen doğa olarak insanın kendisi ve davranışları üzerine yürütebileceği refleksiyonun evrensel hale getirilebilir olmasıyla ifade eder. "Öyle davran ki evrensel bir doğa yasası olsun."⁷⁴ ifadesi özetle bunu söyler. Fakat Kant bunu iddia ederken kuralın veya ahlaki

⁶⁸ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 38.

⁶⁹ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 39.

⁷⁰ Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 39; S. Kirchin, *Metaethics* (Palgrave Macmillan UK, 2012), 88.

⁷¹ Fisher, *Metaethics*, 43; Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 38.

⁷² Mackie, *Ethics Inventing Right And Wrong*, 42.

⁷³ Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İoanna Kuçuradi (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2002), 27.

⁷⁴ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 38.

ilkenin herhangi bir şekilde fiziki doğadan türetilmeyeceğini ısrarla vurgulayarak işe başlar.⁷⁵ Zira *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı kitabının hemen başında fizikten ahlaki ayırır. Çünkü onun ilkesi düşünen doğadan türetildiği için fiziksel doğadan türetilemez. Hatta fiziksel doğadan türetildiği iddia edilen her ilke örneğin fayda, mutluluk, haz vb. (veya doğalcıların iddia ettiği gibi bir doğal nitelik olarak iyilik ve kötülük) ahlaksızdır. Kant'ın baştan kabul ettiği şekliyle ahlaki önermeleri doğrulayacak olgusal bir gerçeklik yoktur. Dolayısıyla ancak ve ancak ahlaki önermeler düşünen doğada bulunan a priori bir ilkeye göre doğru veya yanlış olabilirler olgulara göre değil.

Kant'ın doğalcılığa karşı bu iddiası ve Moore'un aynı şekilde doğalcılığa karşı tezi Mackie tarafından da benimsenir. Fakat Mackie ne Kant gibi a priori bir ilkeyi ne de Moore gibi sezgici bir ilkeyi göstermekle ilgilenmez, sadece kendi pozisyonunu tanımladığı şüpheciğin veya öznelciliğin bu noktada boş bıraktığı bir yer vardır. Bu boşluğun öznelere eylemek için sahip olduğu pratik gerekçeler ve rasyonel bir öznelcilik ile doldurulabileceği düşünülebilir.

Sonuç

Mackie, *Ethics*'in ilk sayfalarında hata teorisinin estetiğe de uygulanabileceğini ifade eder. Çünkü nasıl ki estetik değerlerin öznelliğine kolayca itiraz edilemiyorsa yani estetik önermelerin nesnellik iddiası taşımadığı kolayca kabul edilebiliyorsa ahlaki önermelerin de aslında böyle olabileceğini iddia etmek mümkündür. Mackie ahlaki önermelerin yanlış olmalarını nesnel gerçekliğe ilişkin buyurucu bir işlev icra etmeleri ile ilişkilendirir. Bunun gerekçeleri çalışma boyunca zikredilmiştir. Ahlaki yargıların yanlış olmalarının sebebi onların nesnel içerime sahip olmalarıdır. Öznel değer yargıları nesnel anlamda yanlış veya doğru olamaz. Mackie ahlaki nesnelciliği reddederken ahlaki öznelciliği savunuyor gibidir. Bu durumda Mackie'yi ahlaki nihilist olarak nitelemek veya ahlaki karşıgerçekçi olarak nitelemek doğru olmayacaktır. Ona göre ahlaki değerler öznel değerlerdir. Bu değerlerin bütününe varlığını yadsımak gibi bir maksatla Mackie teorisini inşa etmiş olsaydı kendi pozisyonu olarak belirlediği negatif şüpheciği tekrar tanımlamak zorunda kalmazdı. Öznel değerleri savunmak için de çok fazla çaba göstermemiş olması Mackie ile alakalı bir durum değil öznelciliğin doğası ile alakalıdır. Öznelcilik zaten negatif bir pozisyonudur yani nesnelciliğin eleştirilmesi veya yadsınmasıyla doğal olarak savunulmuş olur ki Mackie hata teorisine bütün olarak bunu ortaya koyar. Mackie'nin hata teorisinden hareketle ahlaki yargıların nesnellik iddiası taşımalarına rağmen öznel değerlerin bir ifadesi olduğu düşünülebilir. Fakat bu *doğruluk, yanlışlık, iyi ve kötü* gibi kavramların tartışılmayacağı veya ne türden şeylerin bu kavramlarla ilişkilendirilebileceğine dair bir fikre sahip olunamayacağı anlamına gelmez. Bu türden kavramlar veya bunlarla ilişkili olan şeyler/nitelikler öznel değerlendirmelere hala açıktır. Mackie'nin esas ifade etmek istediği şey bu yargıları başka insanlara dayatma imkanını veren nesnellik fikrinin yanlış olduğudur. Jussi Suikkannen'in dikkat çektiği gibi öznelciler ve göreciler diğer insanlara ve topluluklara sahip oldukları öznel veya göreci değerler dolayısıyla saygı göstermek gibi bir erdeme sahiptirler.⁷⁶ Her ne kadar Suikkannen bunu öznelcilik için bir çelişki gibi ifade etse de Mackie'nin teorisinin anlaşılmasına katkı sunabilir. Genellikle ahlak anlayışı nesnelci bir çizgide benimsendiğinde öznelcinin bu gibi değerlere sahip olamayacağı da ısrar edilir. Fakat öznelci bu gibi değerleri benimsemeyen bir pozisyonu değil bunları diğer insanlara dayatan bir pozisyonu reddeder. Dolayısıyla öznelciliğin, özelde Mackie'nin hata teorisinin, pratik gerekçelerden yoksun ve eylem açısından da pasif "ahlaksız" bir yaşantıya veya ahlaki nihilizme yol açmayacağını savunmak makul görünmektedir. Öznel ahlaki değerler nesnellığı dayatmayan pratik öznel değerlendirmelerin sonucunda ortaya çıkar ve kişiden kişiye farklılık göstermesi mümkündür. Fakat bu her zaman herkesin tamamen farklı ve çatışan değerlere sahip olacağı anlamına gelmez. Öznel değerlerde ortaklaşılabilir ve kendisinde ortaklaşılabilir normlar üzerinde bir tür anlaşmaya götürebilir. Bu bakımdan Mackie'nin hata teorisi, inşacılık ile birlikte düşünölmeye yatkındır. Çünkü ahlak, hukuk, töre vb. normatif alanların öznel değerler olduğunu iddia etmek bu öznel değerlerin etrafında uzlaşan

⁷⁵ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 4.

⁷⁶ Jussi Suikkannen, "Subjectivism, Relativism and Contextualism", *The Bloomsbury Handbook of Ethics*, ed. Christian B. Miller (Bloomsbury Publishing, 2023).

insanların bir arada yaşayarak değer yapıları inşa etmelerinin önünü kapatmaz. Özne değerleri savunarak da ahlaklı olmak, başka insanların değerlerini tanımak hala mümkündür. Ahlaklı olmayı mümkün kılan şey değerlerin öznel veya nesnel olduğuna dair felsefi teoriler değil ister nesnel ister öznel olduğu düşünülün eylemlerin bu değerlerle ve ne türden pratik gerekçelerle ortaya konduğu, tutarlı olup olmadığıdır. Öte yandan “metametaetik” açıdan öznel ahlaki değerlerin var olduğunu savunan bir teoriden nesnel ahlaki değerlerin var olduğunu savunan bir teorinin sağladığı koşulları beklemek yanlış olacaktır. Öznel ahlaki değerleri savunmak yukarıda zikredilen karşınesnelci argümanların iddialarını açıklamakla tutarlık kazanır, nesnel gerçekçiliğin gerekliliklerini sağlamakla değil. Diğer yandan *metametaetik* inceleme dolayısıyla ahlaki gerçekçilik iddiasının nesnelciliğe sıkı sıkıya bağlı olduğunun düşünülmesi ahlaki gerçekçiliğin tanımını daraltmaktadır. Dolayısıyla ahlaki gerçekliğin öznel değerlerle de savunulabileceğini söylemek bir çelişki olarak değil anlam genişlemesi olarak görülmelidir. Tabii bu durumda ortaya çıkacak ontolojik tartışmaların yükünü yine metaetikçiye bırakmak gerekir.

Bu makaleden çıkarılacak bir sonuç Dreier’in işaret ettiği gibi metaetikte yaygın bir şekilde kullanılan gerçekçilik ve karşıgerçekçilik kavramlarının felsefi bir jargonda kullanıldığını bunların gündelik dilin kavramları olmadığını göz önünde tutmanın önemidir. Bu bakımdan ahlaki değerlerin öznelliğini savunmak; ahlak deneyimi, içselci gerekçelendirme veya eylemleri pratik sebepler ile gerekçelendirme gibi ahlaklı yaşamın rasyonel açıklamalarına kapıyı kapatmaz. Mackie belki de ahlaklı bir yaşantı içindeyken öznel olan pratik gerekçelendirmeler ile yola devam ettiğimizi vurgulamaktadır. Dreier’in örneğinde olduğu üzere, fiziksel dünyaya ait ‘katılık’ gibi bir özelliğin teorik düzeyde ‘boşluk’ kavramıyla açıklanabilmesi sürecinde ortaya çıkan sağduyuya dayalı gerçeklik algısı ile teorik açıklama arasındaki gerilime benzer bir durumun ahlak alanı için de geçerli olabileceği ileri sürülebilir.⁷⁷ Nasıl ki fizikçi katılığın var olmadığını söylemiyorsa öznel veya göreci ahlakçı da ahlaki gerçekliğin var olmadığını söylememektedir.⁷⁸ Sadece bu ikisi arasında henüz örtüşen bir açıklamanın geliştirilemediğini ifade ediyor gibidir. Katılık noktasında teorik fizik ile sağduyu algısının örtüştüğü bir açıklama oluşturulana kadar hiçkimse oturduğu her sandalyenin her an onu sınırsız bir boşluğa düşüreceği endişesiyle yaşamaz. Ahlak da böyle düşünülebilir. Ahlak sadece bir tür teorik uğraş değil aynı zamanda pratik bir olaydır. Mackie ahlaki nesnelciliği reddettiği için bir tür seri katile dönüşmemiştir veya bir seri katilin yaptığı şeyi onaylamamıştır. Nesnelci ahlak incelemelerinin çok büyük bir kısmı öznelciliğin pratikte korkunç uygulamalara karşılık geldiğini göstermeye çalışır. Yeryüzü ahlaki açıdan böylesine korkunç bir noktaya ulaşmışken, ahlaki nesnelciliği savunanların sayısının öznelcilere kıyasla fazla olması, bu durumun ortaya çıkmasında kimin daha fazla pay sahibi olduğu sorusunu gündeme getirir. Fakat ne nesnelcinin ne de öznelcinin bu noktaya somut olarak katkı sunduğunu iddia etmek doğru değildir. Bunun yerine gerçekçi ahlak teorilerine rağmen dünyanın neden hala iyi bir yer olarak algılanmadığının pratik sebeplerini de hesaba katan geniş bir bakış açısı geliştirmek daha doğru olacaktır.

Kaynakça

- Ayer, Alfred J. *Dil, Doğruluk ve Mantık*. çev. Vehbi Hacıkadiroğlu. İstanbul: Metis yayınları, 1984.
- Bagnoli, Carla. *Ethical Constructivism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. <https://doi.org/10.1017/9781108588188>
- Başarşlan, Burhan. “Is Moore’s Moral Objectivist Argument Sufficient Against Moral Relativism?” *Marifetname* 11/1 (2024), 287-306. <https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1468172>
- Berker, Selim. “Mackie Was Not an Error Theorist”. *Philosophical Perspectives* 33 (2019), 5-25.
- Brink, David O. “Moral realism and the sceptical arguments from disagreement and queerness”. *Australasian Journal of Philosophy* 62/2 (01 Haziran 1984), 111-125.

⁷⁷ Dreier, “Mackie’s Realism”, 79.

⁷⁸ Dreier, “Mackie’s Realism”, 79.

- <https://doi.org/10.1080/00048408412341311>
- Copp, David. "Realist-Expressivism: A Neglected Option for Moral Realism". *Social Philosophy and Policy* 18/2 (2001), 1-43. <https://doi.org/10.1017/S0265052500002880>
- Demirel, Cemre. "Ahlaki Nihilizm Kapsamına Giren Metaetik Teoriler". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 48 (2023), 121-140.
- Dreier, James. "Mackie's Realism". *A World without Values*. ed. Richard Joyce - Simon Kirchin. Springer, 2009.
- Feldman, Fred. *Etik Nedir?* çev. Ferit Burak Aydar. Ankara: Fol, 2023.
- Fisher, Andrew. *Metaethics*. UK: Acumen, 2011.
- Frankena, William. *Ethics*. New Jersey: Prentice-Hall, 2. Basım, 1973.
- Harman, Gilbert. "Moral Relativism Is Moral Realism". *Philosophical Studies* 172 (2015), 855-863.
- Hume, David. *A Treatise of Human Nature*. Oxford: Clarendon Press, 1888.
- Joyce, Richard. "The Denial of Moral Knowledge". *The Routledge Handbook of Moral Epistemology*. ed. Aaron Zimmerman vd. New York: Routledge, 2019.
- Joyce, Richard. *The Myth of Morality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511487101>
- Kalf, Wouter Floris. *Moral Error Theory*. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018.
- Kant, Immanuel. *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. çev. İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2002.
- Kirchin, S. *Metaethics*. Palgrave Macmillan UK, 2012. <https://books.google.com.tr/books?id=lboYDAAAQBAJ>
- Landau, Russ-Shafer. *Moral Realism*. USA: Oxford University Press, 2005.
- Mackie, John L. "A Refutation of Morals". *Australasian Journal of Psychology and Philosophy* 24/1-2 (1946), 77-90.
- Mackie, John L. *Ethics Inventing Right And Wrong*. England: Penguin Books, 1990.
- Miller, Alexander. *An Introduction to Contemporary Metaethics*. USA: Polity Press, 2003.
- Moore, George Edward. *Ethics*. USA: Oxford University Press, 2005.
- Schroeder, Mark. "Philosophy of Language for Metaethics". *Routledge Companion to Philosophy of Language*. ed. Gillian Russell - Delia Graff Fara. Routledge, 2011. <https://philarchive.org/rec/SCHPOL-2>
- Singer, Peter. *Pratik Etik*. çev. Nedim Çatlı. İstanbul: İthaki, 2015.
- Stevenson, Charles L. "The Emotive Meaning of Ethical Terms". *Mind* 46/181 (1937), 14-31.
- Suikkannen, Jussi. "Subjectivism, Relativism and Contextualism". *The Bloomsbury Handbook of Ethics*. ed. Christian B. Miller. Bloomsbury Publishing, 2023.
- Timmons, Mark. *Moral Theory An Introduction*. UK: Rowman & Littlefield Publishers, 2. Basım, 2013.
- Yöney, Ferhat. "Ahlak Felsefesinde Teolojik İradecilik ve Bazı Eleştiriler". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 29 (2016), 111-132.
- Yüksel, Resul. "Ayer'in Emotivizm'inde Etik İfadelerin Bilişsel İmkânı". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 31 (2021), 375-392.